

Így 2014. július 14-én kezdtük meg a bővítéshez kapcsolódó minősített szakfelügyeletet. Ekkor egy nagyjából 22×34 m kiterjedésű területet humusztunk le, és kutattunk meg. Összesen 25 objektumot tártunk fel, melyek neolitikus és Árpád-koriak voltak. Közük két kemence is volt, mindkettő a hozzá tartozó hamus gödörrel. Alapozás nélküli platnijuk agyaggal tapasztott volt. Objektumaink többsége kerek, ovális, néhány esetben alakatlan gödör volt, melyből korjelző kerámiatöredékeket, paticsot, és kevés állatcsontot tartalmaztak. A feltárás során a már megismert lengyeli település további objektumai mellett, a DVK telepjelenségei is előkerültek.

Feltárásunk során igen gazdag pattintott kőanyagot gyűjtöttünk, amiben a próbaválasztásos nyersanyagtól az eldobott eszközökig a kőszerszámítás és-használat minden fázisa jelen van.⁸¹

Az ásatás során bejártuk a kavicsbányától É-ra található Polányi rétek dűlőt, ahol szintén gazdag leletanyagot figyelünk meg. Valószínűleg a lelőhely ebbe az irányba folytatódik. Az itt gyűjtött pattintott kövek alapján feltételezhető, hogy ebbe az irányba sűrűsödik a lelőhely neolitikus korú része.

Munkatársak: Horváth Péter, Maróti Eszter, Vámos Péter, (régésztechnikusok), Isztin Gyula, Körmendy Tibor, Lukács Gábor (geodéták).

HORNOK PÉTER – NAGY GERGELY

298. Szabadszentkirály, Gerdei árok partja (KÖH 32530)

(Baranya megye) Ró

A fémkeresősök által évtizedek óta rabolt római lelőhelyen 2009-ben légi régészeti kutatás által vált ismertté néhány épület, amely a korábbi, villagazdaságként való értelmezést erősítette. A légi felvételek térképre szerkesztését követően 2014 elején került sor az első szisztematikus terepbejárásokra. A lelőhely lehatárolásán túl egy épület kiszántott maradványait is rögzíthettük. Márciusban rövid leletmentő ásatással igazolhattuk, hogy a maradványok egy római épülethez tartoznak. Az év folyamán robotrepülő légi fényképezésre (Aeroart-Légikép Kft.), további terepbejárásokra és fémdetektoros kutatásra került sor. Októberben folytattuk a tavaszi szelvény kutatását. A két rövid ideig tartó feltárás szerint egy nagyobb méretű, de a kisebb szelvények miatt szerkezetében csak részben ismert római épületet kutattunk. A környék építőanyagban szegény volta miatt sajnos a falakat szinte teljesen kitermelték, a legtöbb helyen csupán az alapárkrokba töltött törmelékkel és padló-alapozásokkal számolhatunk, mely a kronológiai kérdések tisztázását is megnehezíti. Az ásatás dokumentálásában rendszer-szinten alkalmaztunk fénykép-alapú 3D modellezést. Az ásatással párhuzamosan 6 ha terület magnetométeres felmérésére is sor került (MNM-NÖK). Eddigi eredményeink arra utalnak, hogy a lelőhely vicus-jellege meghatározóbb szerepet játszhatott egy esetleges késő római kor villagazdasággal szemben.

KOVALICZKY GERGELY – SZABÓ MÁTÉ

299. Szada, Pusztaszentjakab (MRT 11. k. 21 / 6. és 9. lh., KÖH 26296) (Pest megye) Ő, B, Sza, A, Á, Kk, I

A lelőhelyen két egymást követő évben végeztünk feltárást. A MOL HU-SK DN 800 gázszállító tranzit vezeték munkálatai kapcsán, 2013. szeptember 2.–december 5. között megelőző feltárást, a MOL Barátság 1. kőolajvezeték felújítási munkálatai kapcsán, 2014. április 10.–július 15. között régészeti megfigyelés során végzett bontómunkát végeztünk.

A kisajátítás és kivitelezés ütemének megfelelően a munkaterületet mindkét évben több szakaszban kaptuk meg munkavégzésre, a gépi humusztolás az egyes nyomvonalszakaszokon belül is többfázisú volt. A két nyomvonal egymás mellett haladt, szélességük 5 m, illetve 3,5–4 m volt. A 21/6. és 9. lelőhelyek egymást részben átfedve hosszan húzódnak Mogyoród és Szada települések közt, a Szódrákosi-pataktól D-re emelkedő sík területen. A középkori pusztatemplom és a templom körüli temető egy kisebb kiemelkedésen található. A munkaterületen az altalaj sárga homokos, részben sóderes volt, néhány nagyobb humuszlencsével. Az objektumokat a szelvényfal közelsége, a vezetékfektetés rézsúja és a mélységi korlát miatt csak részben bontottuk és dokumentáltuk.

Munkánkat a kiterjedt felületű lelőhely ÉNy-i végének bontásával kezdtük meg 2013. szeptember 2-án. Az első ütemben a kompresszorállomáshoz csatlakozó leágazásig tartó nyomvonalszakasz bontását, dokumentálását, geodéziai mérését végeztük el 2013. október 24-ig. A lehumusztolt terület nagysága itt 2715 m². Egyetlen helyen kértünk bővítést, a nyomvonalszakaszról kilógó 14. objektumnál. A rábontást az indokolta, hogy itt egy jelentős belméretű földbe mélyített, 10–11. századi lakóépítmény került a napvilágra. Ezen a nyomvonalszakaszon egy modern, használaton kívüli közművezeték miatt több objektumot is csak részlegesen tudtunk feltárni. A közművezeték kiváltására nem került sor. Az ásatási felület egyenetlenül volt fedett: az ÉNy-i végén nagyobb objektumsűrűséget regisztráltunk, a leágazás felé haladva, egy egykori vízmosás után a homokos altalajban már csak szórványosan találtunk árkokat és pár gödört.

Az ÉNy-i felületen összesen 75 objektum került kibontásra. A feltárt jelenségek több korszakhoz tartoztak, bár a keltezéskülső lelet nélküli jelenségek száma nagy volt. Az objektumok egy része a bronzkorra keltezhető: egy urna mállékony peremrészre másodlagos helyzetben, kimozdítva került elő, körülötte kalcinált csontok voltak. Egy szinte teljesen ép urnát a nyomvonal mentén sorakozó, használaton kívüli villanyoszlopok egyikeként kidöntése során, az alapozásban talált meg a munkagép kezelő. Az urnát a gép törte össze, darabjait begyűjtöttük. A bronzkorra még néhány árok és két bizonytalan funkciójú, földbe ásott építmény volt keltezhető. A területet a kora Árpád-kortól (10–11. század) kezdve a késő középkorig folyamatosan lakták, sőt az ezt közvetlenül megelőző időszakból, a 8–9. századból is került elő néhány objektum, például egy kőtűzhelyes ház. Pontosabb kelteztést a kerámiaanyag nem tesz lehetővé. 10–11. századi a 14. és a 45. ház, az egyikben kőből rakott tüzelőberendezés volt, másikban csak egy vékony, átégett, agyagos tüzelőfelületet találtunk. Leletanyag legnagyobb részt kerámia volt, a 14. házban bronz karikaékszer és vaspenge is volt. A lelet nélküli objektumok nagyobb része árok.

A kompresszorállomáshoz csatlakozó leágazástól DK felé haladva a régészeti jelenségekkel fedett nyomvonalszakaszt a pusztatemplom körüli temetőtől É-ra és az attól D-re eső felületekre tagolhatjuk. Külön területi egységet képez a sír-

⁸¹ A feltárásokon előkerült kőszerszámításokról részletesen lásd: Nagy Gergely: Sorokápolna, Dombi-dűlő (Kavicsbánya) újkőkori pattintott kőleleteiről (Előzetes jelentés). In: Kvassay Judit szerk.: Régészeti kutatások Magyarországon 2011–2014. Budapest 2016, 5–17.

mező területe, melyet év végén, a feltárás utolsó fázisában kutathattunk. A temetőtől É-ra eső felület gépi humuszoslása szeptember 10-től indult, a jelenségek kézi bontása néhány munkanappal később. A települési objektumok itt már jóval sűrűbben jelentkeztek. Összesen 132 régészeti objektumot tártunk fel október közepéig. Őskori jelenségeket alig találtunk, néhány beásás szarmata kori lehetett. A 8–9. századi régészeti jelenségek ritkássá váltak. A 137. árokban találtunk például a korszakra jellemző vastag falú, bekarcolásokkal díszített edénytöredékeket. Az objektumok többsége a 12–14. századra volt keltezhető. A beásások legnagyobb része kerek gödör volt, vagy sekély árok. Több méhkas alakú gödröt is kibontottunk (például a 131. objektumot) Árpád-kori kerámiával. A 154. gödörben egy teljes kutyaváz volt 13–14. századi kerámiával. A 181. gödörben, egy paticosos-kormos réteg tetején kiegészíthető fazék töredékei mellett faszénmaradványokat dokumentáltunk. A 202. gödörben 14, esetleg 15. századi ép sarkantyút és tojáshej töredékeket találtunk. A 162. többszátú árok tele volt konyhai hulladékkal, állatcsonttal. Alján nyolc cölöphelyet bontottunk ki, ebből négy sorba rendeződött. A három szabadtéri kemence a sütőfelület szintjéig lepusztult, alapozásukba kerámiatöredékeket tapasztottak.

Összesen hat földbe mélyített építményt dokumentáltunk ezen a nyomvonalszakaszon, ebből három a legnagyobb valószínűség szerint ház volt. A 147. ház betöltése egyrétegű volt, alján padlót, vagy járószintet nem találtunk. Viszonylag sok 13–14. századi kerámiát tartalmazott a 167. épület, többek közt egy méceses töredéket is. Ugyaninnen került elő két vas késpenge. Betöltése erősen paticosos, kormos volt. Kovácsműhely lehetett a 190. földbe mélyített épület. Földfelszín alá mélyített alapterülete meghaladta a 20 m²-t, nyelési szinttől számított mélysége 60–80 cm volt. Járószintje alá 11 különböző beásás mélyedt, az oldalfal mentén elhelyezkedő cölöphelyek mellett átégett falú gödröket is találtunk. A betöltésből 8–10 kg vassalakat szedtünk ki. A kerámiaanyag az épület használatát a 12–13. századra keltezi. Ugyaninnen két érme is előkerült, meghatározásuk egyelőre bizonytalan.

Október 22-től kezdtük meg a temetőtől DK-re elnyúló szakasz humuszoslását és bontását. Itt összesen 41 objektum és 4 temetkezés került elő. A Mogyoród–Szada közti műút közelében már csak nagyon ritkán jelentkeztek régészeti jelenségek, azok is jellemzően árkok voltak. A temető közelében jobban sűrűsödtek a telepjelenségek is. Az árkok mellett néhány gödör és egy szabadtéri kemence is volt. A beásások kizárólag 13–14. századi emlékananyagot tartalmaztak.

A 2013. évi idény utolsó szakaszában került sor az elpusztult késő középkori település templom körüli temetőjének bontására. A nyomvonal mintegy 45 m hosszán, 5 m-es szélességben vágta a sírmezőt. A pusztatemplomot és a temetőt magába foglaló nyomvonalszakaszt október 28-án kaptuk meg munkavégzésre a beruházótól. A sírok bontását megnehezítette a november 25-től állandósuló éjszakai és reggeli fagy. Nemcsak a bontást, de a vázak felszedését is szinte lehetetlenné tette a keményre fagyott talaj. Az enyhébb hőmérsékletű időszakokban kénytelenek voltunk hétfélig munkát is beiktatni. Az első sírokat október 29–30-án bontottuk ki, az utolsó sírok kibontására, dokumentálására december 5-én került sor. A bontás és dokumentálás megkönnyítésére a temető területét tanúfalakkal nyolc szelvényre osztottuk fel. A nyomvonalból kilógó sírokra rábontottunk.

A temető ÉNy-i és DK-i szélén a sírok egy rétegben feküdtek, a közbülső mintegy 20–30 m-es szakaszon két-három rétegben,

de előfordult, hogy négy temetkezés is volt egymás alatt. Összesen 152 temetkezést bontottunk ki ezen a nyomvonalszakaszon, továbbá 18 objektumot és 6 betöltési réteget. A szórvány csontok, koponyák mennyisége nagyjából megegyezett az egybefüggő vázakéval, tehát a temetkezések felét már a sírmező használata során megbolygatták az újabb és újabb beásásokkal. Sírögdröket csak a temető szélein, valamint az alsó, az altalajba mélyedő rétegnél tudtunk dokumentálni. Alakjuk lekerekített sarkú téglalap, vagy szabálytalan ovális volt. Koporsó famaradványát egyetlen esetben tudtuk megfigyelni (STR 686), de koporsószőget találtunk például a STR 692. temetkezésnél. 15–20 temetkezésnél dokumentáltunk kőpakolást. Felnőtteknél, gyerekeknél egyaránt előfordult. Néhány sírgödör oldalát végig kirakták lapos kövekkel, de az esetek nagyobb többségénél csak a fejnél helyeztek el egy-egy nagyobb követ.

A gyereksírok a temetkezések harmadát tették ki, nők és férfiak kb. azonos arányban kerültek elő. Az idős korban eltemetettek száma (a kopott fogak alapján) kifejezetten kevés volt. A csontozatok megtartása általában jó volt, a homokos talaj az apróbb csontokat is megőrizte.

A vázakat egységesen DNy–ÉK-i irányba tájolták, feltehetően a templom tájolásához igazították őket. Kivétel nélkül háton fekvő, nyújtott helyzetű vázakat találtunk, karok a test mellett voltak kinyújtva, a lábak szintén nyújtva, egymással párhuzamosan helyezkedtek el. A kezeket néha a medencére helyezték, egy esetben összekulcsolva. Két páros temetkezést dokumentáltunk (STR 651–652 és STR 766), mindkét esetben anyát és csecsemőjét helyezték örök nyugalomra azonos sírgödörben.

A temető leletanyaga, akárcsak a településé, rendkívül szegényes volt. Az STR 742 női váz vállánál gyöngy került elő. Az STR 628 váz mellett bronz gyűrűt találtunk. Vascsatja két-három elhunytak is volt (pl. STR 569), bár ezekből jobbra csak a korrózió nyoma maradt meg. A leggazdagabbnak az STR 693 gyereksír bizonyult. Bordái alatt, a hason, egy fémveretes öv maradványai kerültek elő. A 2×4 m-es, téglalap alakú vereteket szegecsekkel kapcsolták össze, alattuk megmaradt a textil vagy bőr lenyomata. A négyzetes alakú övcsat a medencére csúsztott. Szórványként került elő a temető területéről egy bronz ruhaveret, egy pecsétgyűrű és három középkori érme.

A leletszegénység miatt a temetkezések datálása nehéz. Mivel hiányoznak az Árpád-kori leletek, érmek, valamint az újkori temetkezésekre jellemző mellékletek, ruhatartozékok, a települési objektumok keltezésével összhangban a temető használatát a 13. század második felétől maximum a 16. századig terjedő időszakra helyezhetjük.

A sírmező területén pár települési objektumot és építészeti emléket is dokumentáltunk. Mind az ÉNy-i, mind a DK-i szélén két-két árok határolta a temetkezéseket. A DK-i oldalon négy szórványos sír volt ezeken kívül, melyek egymástól is nagyobb távolságra, a települési objektumok közt kerültek a napvilágra. Egyik egy gödörben feküdt, egyébként a temetőben megfigyelt rítus szerint hantolták el őket. A temető közepén került elő egy É–D-i irányban mintegy 3 m hosszán, 35–40 cm szélességben haladó, tört kövekből, kötőanyag nélkül rakott, rossz minőségű falazat (STR 715). A sárga homokos altalajtól számítva teteje 50 cm magasan, alja 35 cm magasan került elő. Csak egyetlen sor kő maradt meg belőle, teteje valószínűleg a művelés következtében lepusztult. Funkciója bizonytalan; körülötte minden irányban kerültek elő temetkezések. Az STR 594 sír befutott a fal alá, annál korábbi volt. Egy-egy széles falazat alapozási árka lehetett az STR 665–666 és az STR 735–736 beásás. Mind-

kettő szélessége megközelítőleg 1 m, és mindkettő erősen meszes, kőtörmelékkel homokkal töltődött fel. Az előbbi ÉNy-i irányban haladt át a nyomvonalon, az utóbbi tájolása ettől kissé eltért ÉÉK–DDNy-i irányba. Egymástól néhány m-re haladtak, de nem egymással párhuzamosan. Az árkok alján alapozást, tapasztást, vagy falazatot nem találtunk. Az STR 665–666 mellett közvetlenül É-ra, a szelvényfal mellett került elő az STR 737 falcsont, ami biztosan a templomépület része volt. A nagyobb méretű, tört kövekből épített falat rossz minőségű, sárga homokos habarcsba rakták.

Fenti adatokból a középkori templom elhelyezkedését, méretét, alaprajzát sajnos nem tudjuk rekonstruálni. A két alapozási árok között mindössze egyetlen temetkezés került elő (STR 694), melyet vágott az egyik árok. Melléklete ennek sem volt. Ugyanitt nagyobb felületen terült el az STR 738 sárgásbarna homokos feltöltődés, melyet több kormos betöltésű gödör vágott és mely a további bontás során egy széles, kétosztatú árok betöltésének bizonyult. Feltehetően ez már a templom és a temető létesítése előtt is használatban volt. Betöltésében bekarcolt díszű fazék fenéktöredékét találtunk. Járószint, padló, vagy a templomépülethez tartozó építészeti elemek, faragványok nem kerültek elő.

2014. április 10-én ismét a kiterjedt felületű lelőhely ÉNy-i szakaszának (58+570–59+170 kmsz) bontásával kezdtük meg munkánkat. Az első ütemben a kompresszorállomáshoz csatlakozó leágazásig tartó nyomvonalszakasz bontását, dokumentálását, geodéziai mérését végeztük el 2014. április 29-ig. A humuszolt felszínen 69 régészeti objektum jelentkezett (297–365. obj., STR 769–906), javarészt gödrök és árkok, valamint fél tucat lakóépítmény jellegű beásás. Leletanyag az azonosított régészeti jelenségek feltárt részeinek mintegy felében került elő. A lelőhely É-i részén avar kori telepobjektumokat tártunk fel, elsősorban gödröket, árkokat. A 304. objektum félig földbe mélyített lakóépítménynek bizonyult. A négyzetes alakú, kis méretű ház K-i sarkában kőből rakott kemence omladéka volt. A fűtőszervezetet terméskövek és nagyobb folyami kavicsok mellett kerek őrlőkő-töredékekből építették. A ház betöltésében durva, kézzel formált avar kori kerámiatöredékek és állatsont mellett két, hullámvonalas díszítésű, bikónikus orsógomb töredékeit is megtaláltuk.

A feltárt nyomvonalszakasz további, délebbi részein kora Árpád-kori (10–11. századi) kerámiával datált településrészletet találtunk (gödrök, árkok, házak). A 326. gödörben már egy valószínűleg Árpád-kori, kerek, majdnem ép őrlőkő feküdt, lapjával felfelé. A négyzetes házak mintegy 30–40 cm-rel mélyültek a humuszolt felszín alá. A 329. ház félig lógott be a nyomvonalba, eredetileg ez is négyzetes lehetett, nyers agyagba rakott kövekből épített kemencéjének omladéka a feltárt házrész Ny-i sarkában volt. A többi, lakóépítményként azonosítható objektum esetében a K-i sarokban került elő a homokos talajba beásott, nyers agyagba rakott kövekből épített kemence omladéka (334., 337. és 345. obj.). A felhasznált kőanyagban terméskövek és folyami kavicsok mellett nagy számban találtunk őrlőkőtöredékeket is. A többi régészeti jelenség javarészt egymásra merőleges, egyenes és ívelt árokszakaszokból, illetve néhány gödörből állt (hosszabb árkok pl. 338., 347. és 357.; rövid árokszakaszok pl. 339., 340. és 354.; ívelt árkok pl. 349., 351., 359. és 362.; gödrök pl. 350., 352. és 358.).

A kompresszorállomáshoz csatlakozó leágazástól DK felé haladva a régészeti jelenségekkel fedett nyomvonalszakaszt a pusztatemplom körüli temetőtől É-ra és az attól D-re eső felü-

letekre tagolhatjuk. Külön területi egységet képez a sírmező területe, melyet ugyanebben az ütemben, de csak részlegesen kutattunk, mert 50 m-es szakaszán a beruházó a föld alatt átfúrva helyezte el a vezetékét, így ezen a részen a sírok és a templom feltárása nem volt szükséges. A második ütem régészeti munkálatai június 24. – július 15. közt zajlottak le. Összesen 146 régészeti objektumot, 337 stratigráfiai egységet bontottunk ki (366–511. obj, STR 907–1243).

Mintegy 50 temetkezést tártunk fel ekkor. Több bolygatott vázrészt és szórvány csontot is azonosítottunk, melyek esetenként külön SE számot kaptak. A háton fekvő, nyújtott helyzetű vázak karja rendszerint a test mellett, nyújtva, a lábak egymással párhuzamosan, szintén nyújtva helyezkedtek el. A temetkezési rítus egységes volt, néhány esetben, különösen a temető szélén találtunk kőkeretes sírokat. A gyereketemetések száma valamivel több volt, mint az összes sír 1/3-a. Az általunk feltárt temetőrészlet É-i részén, a sajtolóaknáktól közvetlenül D-re található 8–10 m-es szakasz rendkívül sűrű volt, itt több szuperpozíciót is megfigyeltünk. A temető mellékletekben sajnos nagyon szegény volt, összesen 3 S-végű karika bukkant a napvilágra, melyek típusa alapján a temetkezések inkább a 13. századra voltak keltezhetőek.

A településobjektumok nagyobb része ÉK–DNY-i irányba, vagy erre merőlegesen tájolt, sekély, egyenesen haladó, egyszatú árkokból állt, melyek több esetben egymáshoz is csatlakoztak. Betöltésük egyrétegű, barna homok volt. A gödrök a temető környékén, és attól D-re sűrűsödtek. Előfordult köztük méhkas alakú is (421. obj.). Mind az árkok, mind a gödrök feltárása rendkívül kevés leletanyagot eredményezett, a keltezhető kerámiatöredékek a 12–15. századra utaltak. Mindössze két gödör és három árok tartalmazott ettől a korszaktól eltérő, a legnagyobb valószínűséggel avar kori kerámiát. A kerámialeletek mellett az állatsontok viszonylag nagy mennyiségét kell kiemelni.

Összesen hét építményt érintett kisebb-nagyobb mértékben a nyomvonal, ezekből szintén 12–13. századi kerámiatöredékek kerültek elő, de volt köztük keltező értékű lelet nélküli objektum is (371. és 487. obj.). Volt, amelyiknek csak alakja és mérete utalt nagyobb konstrukcióra (371. obj.), de cölöphelyeket, padlóréteget, vagy tüzelőberendezést nem azonosítottunk benne, így funkciója bizonytalan. A 374., 376., vagy 393. objektumban viszont járószint és agyagból épített sütőkemence egyaránt előkerült, tagolt peremű, bekarcolásokkal díszített, gömbös testű fazekak töredékeivel. A 470. amorf beásáshoz egy sütőkemence tartozott, ez az objektum talán külső kemenceként volt használatban. Hasonlóképp, külső kemence része lehetett a 483. sütőfelület, ehhez nem találtunk munkagödört. A temető területén került elő több kormos betöltésű cölöphely, ezek azonban nagy valószínűséggel recens beásások voltak.

Munkatársak: Bózsza Anikó, Buránszki Nóra, Kiss Katalin, Nagy Balázs, Rajna András, Sarkadi Gergely régészek, Sima Gábor, Simon Norbert technikusok, Szócs Péter térinformatikus.

FÜREDI ÁGNES – RÁCZ TIBOR ÁKOS

300. Szakácsi, Középső-nyomástól D-re (KÖH 82629)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U

A Szélessávú körzethálózat fejlesztés, optikai kábel elhelyezése oszlopsoron és alépítményben (Edelényi, Szikszói Kistérség; optikai kábelépítés; I. ütem) című projekt kapcsán Szendrőlád,